

LLUÍS CIFUENTES
LLUÍS GARCIA BALLESTER

ELS PROFESSIONALS SANITARIS DE LA CORONA D'ARAGÓ EN L'EXPEDICIÓ MILITAR A SARDENYA DE 1354-1355

Com és sabut, entre juny de 1354 i setembre de 1355 Pere III el Cerimoniós va organitzar una expedició militar, marítima i terrestre, dirigida personalment per ell, amb el propòsit d'assegurar definitivament el domini de la Corona d'Aragó sobre l'illa de Sardenya. El control d'aquesta illa era important, més que pels seus recursos naturals, per la seva situació geogràfica, pels seus ports, escales obligades en les rutes comercials, i també, pel que respecta als nobles, per la possessió de nous feus¹. L'expedició reial es començà a preparar ja a finals de 1353, però va patir més d'un retard al llarg de l'any següent a causa de les angoixants dificultats de les finances reials.

L'objectiu del present treball és oferir la primera descripció de la participació dels professionals sanitaris de la Corona d'Aragó en una expedició militar durant el segle XIV, i concretament, la que va tenir lloc a Sardenya en 1354-55. Aquest col·lectiu sanitari estava format per metges de física o físics, físics-cirurgians, metges de cirurgia o cirurgians, barbers-cirurgians, barbers, apotecaris o especiers i menescals.^{1bis}

El paper que la medicina i els seus professionals han exercit en les expedicions militars del segle XIV és un tema que pràcticament no ha estat estudiat. Tanmateix, només fullejant els tractats quirúrgics d'aquella centúria —per exemple, els d'Henri de Mondeville (escrit entre 1306-1320) o Guiu de Caulhac (acabat el 1363)— hom pot conèixer la importància

1. Per a una descripció, les principals fonts cronístiques són: PERE III, *Crònica*, V; «Crònica del Racional de la Ciutat (1334-1417)», a *Recull de documents i estudis*, vol. I, fasc. 2, Barcelona, nov. 1921, pp. 122-125; i J. ZURITA, *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa, ed. 1610, llib. VIII, caps. LIV, LV, LVII i LVIII. Per la seva banda, G. MELONI, *Genova e Aragona all'epoca di Pietro il Cerimonioso*, Pàdua, 1971-76-82, vol. I, pp. 183 i ss., la situa en el marc general del conflicte amb Gènova. I, finalment, la importància de l'illa per a la Corona d'Aragó és analitzada, per exemple, per V. SALAVERT ROCA, «Los motivos económicos en la conquista de Cerdeña», *VI Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*, Madrid 1959, esp. pp. 436-437.

1bis. El tema és plantejat, amb dades d'arxiu, en la breu introducció feta per M. R. MCVAUGH a la seva edició del petit tractat d'Arnau de Vilanova *Regimen Almarie*, redactat en ocasió del setge d'Almeria (1309-10): *cfr. Arnaldi de Vilanova opera medica omnia*, vol. X, Barcelona (en premsa).

del professional sanitari, fonamentalment del cirurgià i el barber, en la guerra. Els seus coneixements tècnics i els seus recursos terapèutics es van aplicar al tractament de les ferides, les fractures, les malalties, etc. Els estudis encara són més escassos si ens limitem a les expedicions marítimes. De fet, aquest tema no ha estat estudiat en la Corona d'Aragó. I això malgrat que el mateix Pere el Cerimoniós aprovés unes *Ordinacions sobre lo fet de la mar* (5 gener 1354) poc més de cinc mesos abans de l'expedició a Sardenya, en les quals ja hi consta de forma expressa la figura i la funció —si bé de forma molt succinta— del «metge o barber»². Aquesta quasi coincidència cronològica entre aquestes *Ordinacions* i l'expedició reial a Sardenya de 1354, fa convenient que ens plantegem amb més detall en quina mesura hi participaren els professionals sanitaris. Per altra banda, el fet que aquesta campanya tingués lloc gairebé sis anys després de la pesta de 1348 pensem que aporta un interessant element de reflexió³.

Per a l'elaboració de la present nota, hem utilitzat totes les sèries documentals de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA). La més rica ha estat sens dubte la de «Mestre Racional» (M.R.). Però també les cartes del mateix rei registrades a «Cancelleria» (C.) subministren valuosa informació sobre la situació sanitària un cop que els expedicionaris arribaren a l'illa. Hem repassat també de forma sistemàtica l'Arxiu Històric de Pro-

2. *Ordinacions sobre lo fet de la mar, fetes per lo molt noble Bernat de Cabrera, capità general de l'armada del senyor rey, com vench de Sardenya e hac vençuts los genovesos en 1354*, editades per A. DE CAPMANY amb el títol *Ordenanzas de las armadas navales de la Corona de Aragón, aprobadas por el rey D. Pedro IV*, año de MCCCLIV, Madrid 1787, p. 100. Com expressa el títol original, Bernat de Cabrera les elaborà precisament en tornar d'una altra expedició militar marítima, també a Sardenya. No ens ha estat possible localitzar l'original a l'ACA segons la signatura donada per Capmany. Cfr. també S. CLAVIJO y CLAVIJO, *Historia del Cuerpo de Sanidad de la Armada*, San Fernando 1925, p. 17.

3. Per a un panorama general de la medicina i els seus professionals durant aquest període a la Corona d'Aragó, pot veure's A. CARDONER, *Història de la medicina a la Corona d'Aragó (1162-1479)*, Barcelona, 1973; L. GARCIA BALLESTER, «La medicina en el reinado de Pedro el Ceremonioso», a *Anuario de estudios medievales*, annex n° 24 (1989). Cfr. també del mateix autor *La medicina a la València medieval. Medicina i societat en un país medieval mediterrani*, València, 1988; íd., «Los orígenes de la profesión médica en Cataluña: el «collegium» de médicos de Barcelona (1342)», dins *Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre*, València 1982; i íd., *Historia social de la medicina en la España de los siglos XIII al XVI*, Madrid, 1976. Igualment, L. GARCIA BALLESTER, M. R. McVAUGH i A. RUBIO VELA, *Licensing and medical learning in fourteenth-century Valencia*, Philadelphia, 1989 (Transactions of the American Philosophical Society, vol. 79, Part 6).

tocols de Barcelona (AHPB), l'Arxiu de la Catedral de Barcelona (ACB) i l'Arxiu Històric Municipal, també de Barcelona (AHMB).

1. L'ASSISTÈNCIA SANITÀRIA A L'ARMADA

Per al període corresponent a la primera meitat de l'any 1354 tots els registres de l'arxiu reial manifesten una febril activitat preparativa, organitzant l'expedició en els seus diversos vessants: financer, de proveïment alimentari o armamentístic i naval, d'allistament o acordament d'homes. Aquest darrer punt, l'acordament, s'inicià tot seguit, de la forma prevista en les ordinacions navals de Bernat de Cabrera de 1354 ja citades⁴, en les que es disposava clarament que «metge o barber, un per galea, deu metre forniment de son ofici, e ha de salari a IV mesos XV lliures barchelonenses».

A més a més, el rei fou molt conscient de la capital importància i necessitat de què l'exèrcit comptés amb «metges de física i cirurgia i apotecaris [...] perquè, amb les seves provisions i ciència de medicina, Nós i els nostres súbdits siguem preservats de la mort i puguem mantenir sense perill esperança de salut». Conseqüent amb això, ordenà⁵ ben aviat —el febrer de 1354— a Pere Ros, metge major de la cort, que cerqués i reconegués per tota la Corona d'Aragó els dits metges i apotecaris idonis per a l'ocasió, assignant-los un salari convenient. En aquest important document el rei donà detallades instruccions a Pere Ros en les quals li exposà cinc circumstàncies que haurà de tenir en compte en la selecció dels professionals sanitaris: (1) cal que accepti només els que hagin estat trobats adequats per al cas; (2) haurà de castigar, fent-los prendre o per altres vies, els qui es neguin a seguir el rei essent seleccionats; (3) el rei es compromet a pagar-los un salari; (4) que li facin jurament d'anar i romandre en el dit estol; i (5) que el seu comportament professional estarà en tot moment d'acord amb les normes pròpies de la ciència mèdica o quirúrgica. Acaba recordant-los les possibles penes en les que podrien incórrer els qui no tinguessin en compte la proposta de Pere Ros. Tanmateix, Pere Ros no va ser l'únic metge que va rebre comissions reials semblants. Un

4. Cfr. nota 2.

5. ACA, C., reg. 1145, f. 24^r (12 febrer 1354): «quare expedit ut provisiones medicorum phisice et chirurgie et apothecariorum qui nostrum felix sequantur stoleum ut per eorum providenciam et scienciam medicine Nos et nostri subditi preserventur a nexis et habere possimus absque periculo spem salutis celeriter faciatis...» *Vid.* apèndix documental, 1.

mes més tard es mana a tots els metges de física i cirurgia de tots els regnes de la Corona d'escoltar i ajudar Berenguer Borrell⁶, destacat metge de física del rei, en la comissió verbal que li ha estat feta —per desgràcia no detallada— per a la «conservació de la salut» del rei i la reina durant l'expedició⁷.

Tanmateix, pel que fa a l'assistència sanitària a l'armada, cal distingir clarament entre els vaixells de combat, galeres sobretot, amb una estructura sanitària permanent a cada unitat, i la resta de vaixells diversos de càrrega i de transport de tropes que sovint no en disposaven. Així, en els escassos *Libres d'acordament* de galeres d'aquests anys que s'han conservat, pot veure's com l'atenció sanitària dins de cada galera anava a càrrec d'un barber, professional amb limitats coneixements mèdics però amb suficient experiència quirúrgica com per ser-hi ben necessari, tot i que a vegades hi anaven cirurgians, amb una preparació tècnica superior⁸. Aquesta diversa nomenclatura («metge» o «barber»), que es manté en tots els llibres consultats, ens indica, per una banda, el que podria ser una proximitat social i professional entre metges (de cirurgia) i barbers, i, per l'altra, el manteniment d'una jerarquització sòcio-professional. Aquest últim aspecte es manifesta directament en el seu sou, en el tipus de vaixell en el que serveixen, o en la tasca complementària a realitzar, com remar en el cas del barber⁹. En el moment d'efectuar-se l'acordament, el barber rebia, com la resta de la tripulació, la paga d'un mes dels quatre pels

6. ACA, C., reg. 1146, f. 21^v (7 març 1354). És possible que la comesa de Berenguer Borrell consistís en recabar informació sobre la sanitat i les malalties amb què podien trobar-se a l'illa, i sobre el seu tractament.

7. Documents com aquests ens permeten anar rastrejant els orígens, al llarg del segle XIV, de funcions mèdiques que a partir de l'últim terç del segle XV foren exercides pel protomedicat.

8. ACA, C., reg. 980, ff. 86^v-87^r. A mitjans de 1355 el rei confirma l'absolució de Guillem Batlesa, barber d'Elna, oriünd de Cotlliure, per l'assassinat el 1353 de la seva esposa adúltera, a petició de Ramon de Perellós «qui vos ducit secum in armata domini regis in favorem ipsius armate *in qua multum necessarius estis cum estis in arte sururgie satis expertus*». Pel novembre el rei l'autoritza a passar per Argelers i el seu terme, on cometé l'assassinat, perquè pugui anar d'Elna a Cotlliure exercint el seu ofici (Cf. *ibid.*, reg. 898, f. 65^v); en aquest document és anomenat «cirurgià». Per al paper de «paraigua sanitari d'una massa important de població», la més desfavorida, exercit pels barbers *vid.* L. GARCIA BALLESTER y M. R. McVAUGH, «Nota sobre el control de la activitat mèdica y quirúrgica de los barberos (barbers, barbitonsores) en los Furs de Valencia de 1329», dins *Homenatge al doctor Sebastià Garcia Martínez*, València, 1989, pp. 73-88.

9. *Vid. infra* notes 11 i 12.

que solien armar-se els estols. S'embarcava amb el seu instrumental, però també amb els productes necessaris per a l'exercici del seu ofici¹⁰; exercici que no l'eximia, com hem dit, d'altres tasques dins de la galera, com ara remar, tasca per a la qual tenia un lloc assignat¹¹.

Cadascuna de les esquadres que formaven els estols més grans de galeres, disposaven, per a tot el conjunt, d'un nivell d'assistència més complet, amb metges de física, cirurgians i apotecaris en nombre variable i amb un sou més elevat que el del barber de cada unitat¹². En determinats casos, el metge rebia, a més a més, un avançament a compte superior del que rebien tots els embarcats, possiblement per a adquirir els productes medicinals necessaris¹³. Els principals professionals i la càrrega de medicaments solien concentrar-se en una sola nau de l'esquadra, pràctica aquesta, habitual a l'època, que podia comportar greus problemes en cas de dispersió o captura¹⁴.

Per altra banda, no tots els vaixells de transport de tropa comptaven amb un barber sinó que s'habilitava un sistema general d'atenció integrat almenys per un metge, un cirurgià i un apotecari, encara que es podia reduir a un sol metge o ampliar-se amb altres elements segons el caràcter de l'expedició. Cal dir que, pel que fa a aquest cas concret, no disposem de proves documentals que ens verifiquin l'esquema en aquest últim aspecte, ja que la tripulació d'aquests vaixells de transport no és citada nominalment en cap mostra.

Sovint aquests metges o barbers són inclosos indeterminadament sota

10. ACA, *M. R.*, vol. 2277, I, f. 11^v. El barber Bernat Aguilera, embarcat el 1343 en la campanya contra el rei de Mallorca «deu metre engüents, draps, estopa». *Vid.* apèndix documental, 2.

11. *Cfr. ibid.*: «deu vogar lo terçol».

12. ACA, *M. R.*, vol. 2280, f. 4. Romeu des Pla, metge a la galera capitana de l'estol del vice-almirall de Catalunya el 1351, rep 25 lliures. Pel que fa a l'expedició de 1354, *vid.* ACA, *ibid.*, vol. 2277, III, A, f. 14, i C, f. 62, llibre d'acordament de l'estol tramès a Tunis en ambaixada el 1345, format per dues galeres i una barca armada, en el qual mestre Simó, com a metge de la «galea major» de l'estol, cobra 16 lliures i 10 sous, mentre que Berenguer Sunyer, barber de la «galea sotil», només en cobra 11. *Vid.* apèndix documental, 3. *Cfr.* també *ibid.*, vol. 2285, f. 6^v, de 1354: el «metge», el nom del qual no hi figura, cobra 16 lliures pels quatre mesos de servei. Per a la tasca de remar, *vid.* nota 11.

13. *Cfr. ibid.*: «mestre Simó», metge de la «galea major», rep la paga d'un mes, com tots els embarcats, però a més a més un avançament a compte per un altre mes.

14. Aquest costum continuà vigent, almenys pel que fa als medicaments, fins 1590. *Vid.* M. GRACIA RIVAS, *La sanidad en la Jornada de Inglaterra (1587-1588)*, Madrid, 1988, p. 201.

el nom de «servicials» de la galera¹⁵. Un cop embarcats, el còmit o l'escrivà realitzaven revistes cada mes per conèixer el nombre de baixes per mort, malaltia o deserció¹⁶; aquests darrers extrems eren molt freqüents, com constata un segle més tard el mateix metge/barber d'una galera¹⁷.

A mitjans de maig el rei arribà a Roses, port del comtat d'Empúries escollit per a l'embarcament de l'exèrcit i del sobirà, i per a la partida de l'armada. Pere III, un cop va haver pres les disposicions pertinents per al govern dels estats peninsulars durant la seva absència, i per a reunir i trametre a Sardènia els reforços necessaris, embarcà el 15 de juny de 1354. Formaven l'estol uns cent vaixells: quaranta-cinc galeres i la resta naus de transport de tropes; hi anaven, a més a més de les hosts feudals, mil homes a cavall, cinc-cents armats a la lleugera i deu mil soldats¹⁸. El 21, a trenc d'alba, arribaven a Port del Comte, prop de l'Alguer, ciutat a la qual els expedicionaris posaren setge tot seguit de desembarcar, un setge que hauria de durar prop de sis mesos¹⁹.

2. LA SANITAT I L'ACTIVITAT DELS SEUS PROFESSIONALS

El nombre de professionals sanitaris documentats —és a dir, el nombre mínim conegut— que van participar en una o altra mesura en aquesta expedició, puja a trenta-sis (taules 1 i 3). Alguns van ser dispensats de l'obligació de seguir el rei després que se'ls hagués ordenat²⁰. No tots ells marxaren amb l'expedició, ni tampoc tots varen

15. A. UNALI, *Mariners, pirates i corsaris catalans a l'època medieval*, trad. cat. Barcelona, 1985, pp. 51-56 [Bolonya, 1983]. Encara que aquesta autora utilitza només documentació del segle XV, hem pogut confirmar l'ús del terme «servicials» també en el segle XIV.

16. A. ARRIBAS PALAU, *La conquesta de Cerdeña por Jaime II de Aragón*, Barcelona 1952, p. 151.

17. AHCB, *Consellers, Armades-Port*, C-VII, 22, Embarcacions (Reclamació del barber d'una galera, 1452), cit. per A. UNALI, *Mariners*, cit., p. 69; per a les malalties a bord, causades sobretot per la deficient alimentació i per les greus condicions higiènic-sanitàries, cfr. *ibid.* pp. 71-75.

18. R. TASIS, *La vida del Rei En Pere III*, Barcelona 1954, p. 152; G. MELONI, *Genova e Aragona*, cit., vol. I, p. 196, n. 78.

19. PERE III, *Crònica*, V, 35-36. G. MELONI, *Genova e Aragona*, I, pp. 195 i ss.

20. ACA, C., reg. 682, f. 9°. Se n'eximeix el mestre Joan d'Ordàs, d'Osca, físic del rei, per trobar-se malalt; havia rebut ordre de ser a Barcelona el 8 d'abril preparat per seguir el sobirà. Coneixem d'altres ordres com aquesta: per exemple, les adreçades a Bernat Ros, apotecari, i a Eximén del Miracle, cirurgià, ambdós de València i de casa del rei, amb guiatge i allongament de deutes (*ibid.*, reg. 1398, f. 78°).

intervenir-hi professionalment. Com veurem, per a quasi la meitat dels coneguts l'expedició se'ls oferí com una oportunitat econòmica en la que invertir els seus diners. Això no vol dir però que els que anaren amb el rei renunciessin a aquest estímul econòmic.

Els professionals sanitaris *d o c u m e n t a t s* que van anar amb el rei a Sardenya van ser 21 (taula 1). Cal fer notar que *t o t s* els cirurgians documentats en relació amb l'expedició (22% dels professionals sanitaris) van anar a Sardenya amb l'exèrcit. En canvi, com veurem, el 67% dels barbers, el 67% dels metges de física i el 50% dels apotecaris documentats van quedar-se en els territoris peninsulars. Com podem observar per les taules (taules 1, 2 i 3), la participació dels apotecaris tingué una especial importància, representant el 33% dels que van embarcar amb l'expedició i el 47% dels que van romandre en territori peninsular. Crida l'atenció el fet que més de la meitat dels participants (58%) estiguessin vinculats a la casa reial. El percentatge arriba fins al 76% si només tenim en compte els que van acompanyar el rei en l'expedició. Molts d'ells van veure-hi sobretot una oportunitat econòmica, encara que, com es veurà, aquests últims no esgotaren el quadre dels professionals sanitaris que van tenir-hi participació econòmica.

No podem determinar quins d'aquests van ser seleccionats per Pere Ros ja que molts d'ells sabem que eren domèstics reials des de prou abans. Les dades disponibles ens permeten conèixer la procedència geogràfica de tots els professionals sanitaris que hi van prendre part d'una o altra manera, informació amb la qual hem bastit el mapa adjunt (vegi's mapa). Hi hem fet distinció també entre aquells sanadors que marxaren amb l'expedició i els qui van romandre a la península (ciutats subratllades). El nombre més alt de professionals correspon al Principat. Girona i Mallorca forneixen exclusivament cirurgians; Aragó, físics, de forma preponderant —tot i que cap d'ells va prendre-hi part directa— i menescals. Barcelona proporciona la pràctica totalitat dels apotecaris, mentre que València és la ciutat que ofereix per sí mateixa un conjunt més equilibrat. També apareix representada la interessant comunitat mèdica de Manresa²¹. La pràctica totalitat dels professionals no embarcats que van participar —sobretot econòmicament— en aquesta expedició correspon als principals nuclis urbans: Barcelona, València, Perpinyà.

La informació que ens dóna la documentació conservada no ens permet de discernir si la seva actuació professional —almenys dels adscrits a la casa reial— era exercida només sobre les persones reials, o també so-

21. L. GARCIA BALLESTER i M. R. MCVAUGH, treballs en curs.

TAULA 1
 Professionals sanitaris embarcats en l'expedició

nom	ciutat ¹	funció ²						fonts d'ingressos ³				
		F	F/C	C	B/C	B	A	M	Q	V	Q→V	altres
Abraham Abenxoha*	Xàtiva?							M	Q			x
Barthomeu Ros d'Ursins	B						A					x
Berenguer Borrell*	B	F							Q			x
Bernat ça Riera*	G			C					Q			x
Bernat Minguet*	V		F/C							Q→V		x
Bernat Ros*	V						A					x
Eximén del Miracle*	V			C								x
Faraig de Bellvís*	Borja							M	Q			
Francesch*	Terol?	F										x
Francesch des Pla	B						A					x
Guillem Batlessa	Elna				B/C							x
Guillemó ça Riera*	G			C					Q			
Guillem Tolsà*	B						A		Q			x
Johan ça Font	V			C								x
Johan de Caldes*	V					B			Q	V		
Miquel Rossell*	B						A					x
Miquel Tosell*	B						A		Q			x
Pere ça Flor*	M			C					Q			x
Pere d'Abella*	B		F/C						Q	V		x
Pere Ros d'Ursins*	V		F						Q	V		x
Pere Terraça	B						A					x

1. Ciutats on tenen domicili: B = Barcelona; V = València; G = Girona; M = Mallorca; P = Perpinyà.

2. Funció professional: F = físic; F/C = físic/cirurgià; C = cirurgià; B/C = barber/cirurgià; B = barber; A = apotecari; M = menescal.

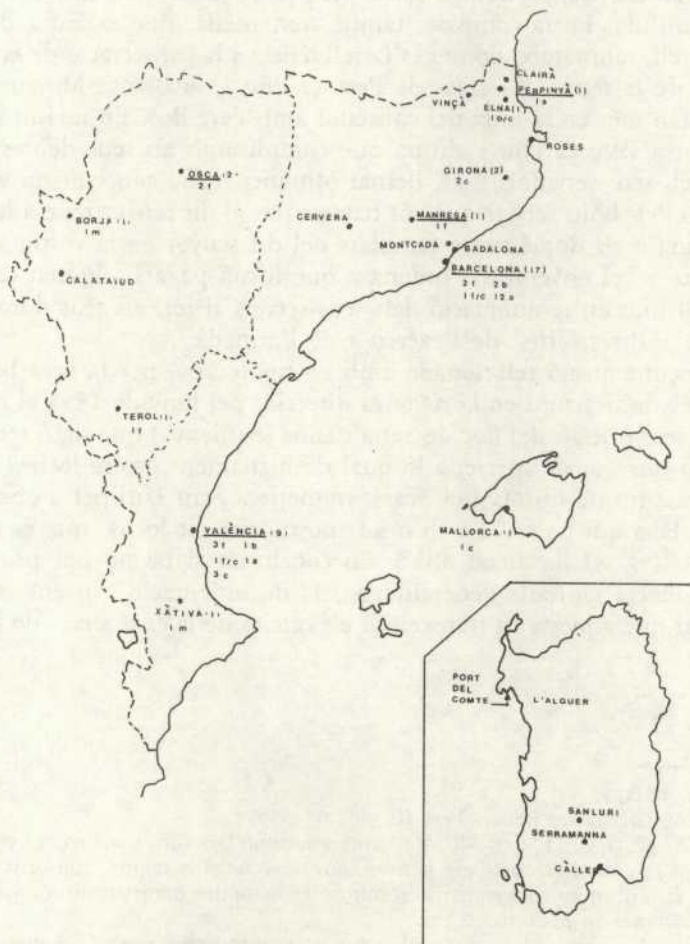
3. Fonts d'ingressos documentades durant l'expedició: Q = quitació; V = violari; Q→V = quitació substituïda per violari; altres = acordament, préstecs, societat, comerç, etc.

* Adscrit a la casa reial.

bre els domèstics reials, sobre els nobles en general o fins i tot sobre un col·lectiu més ampli. No hem d'oblidar l'alt percentatge d'adscrits a la casa reial, expressió, sens dubte, de l'estima del rei per la seva salut i la dels seus. No ens ha pervingut cap document que de forma directa ens resolgui aquest problema, però llegint-ne alguns entre línies podem arribar a entreveure una resposta. En la comissió feta a Pere Ros que ja ha estat comentada, els metges de física i de cirurgia i els apotecaris que aquest seleccionés havien de tenir com a funció el vetllar per la salut del

MAPA

Procedència geogràfica dels professionals sanitaris documentats en relació amb l'expedició a Sardenya de 1354-1355

El mapa inclou totes les localitats citades en el text.

El total de professionals sanitaris *documentats* a cada ciutat en relació amb aquesta expedició figura entre parèntesi; apareixen subratllades les ciutats d'origen dels no embarcats.

F = físic; F/C = físic/cirurgià; C = cirurgià; B/C = barber/cirurgià; B = barber; A = apotecari; M = menescal

rei i 'dels seus súbdits'²². Més endavant, a l'octubre, durant el setge de l'Alguer, un cavaller valencià reconeix un deute al mateix Pere Ros, potser per la seva activitat professional²³. Pel novembre de 1356 s'ordena²⁴ que li sigui pagat un censal que li fou concedit en remuneració dels serveis prestats als reis, als nobles domèstics reials i també a 'd'altres' durant l'estada a l'illa. En la comissió, també comentada, que es féu a Berenguer Borrell, tanmateix, només es fa referència a la conservació de la salut del rei i de la reina. Els casos de Pere ça Flor i de Bernat Minguet, en canvi, estan més en la línia del constatat amb Pere Ros. En una ordre de pagament a Pere ça Flor s'afirma que complí amb els seus deures amb el rei i 'els seus servidors'²⁵. A Bernat Minguet li fou concedit un violari «per rahó dels bons serviys que vós havíets fets al dit senyor rei e a la senyora regina e als domèstics e familiars del dit senyor en la vostra art de medicina»²⁶. Pel novembre s'ordenava que fossin pagats a Bernat ça Riera 10.000 sous en remuneració dels seus serveis al rei, als seus domèstics i també 'a altres ferits' de l'exèrcit i de l'armada²⁷.

La documentació relacionada amb els apotecaris, per la seva banda, ens forneix indicacions en la mateixa direcció: pel juny de 1355 el rei ordenà als seus oficials del lloc de Serramanna (Sardenya) que sigui retornat «un carro carregat de specieria lo qual de manament nostre lo feel especier de casa nostra En Miquel Tosel, trametie a Sent Luri per a obs d'alcunts malalts qui ha en l a h o s t nostra del dit loch», que es perdé pel camí i va ser localitzat allà²⁸. En conclusió: si bé no pot provar-se una assistència sanitària generalitzada, la documentació existent sembla confirmar que aquesta va transcendir els cercles de la casa reial i de la noblesa.

22. *Vid.* nota 5.

23. ACA, C., *Cartes Reials*, Pere III, 43, n° 5365.

24. ACA, C., reg. 1151, f. 88^v: «in remuneracione laborum quos passus est circa diligenciam et curam salutis regie persone nostre ac illustris regine, consortis nostre carissime, et multorum comitum, vicecomitum et baronum domesticorum nostrorum ac etiam aliorum in Sardinia...»

25. ACA, C., reg. 685, f. 8: «qui nobis et nostris servitoribus [...] deservivit»; quantitat, per cert, que no se li féu efectiva fins tres mesos més tard i després de dos manaments reials més.

26. ACA, C., reg. 1030, f. 22^v i M. R., vol. 643, ff. 66-67.

27. ACA, C., reg. 1326, f. 62: «in quo [el viatge a Sardenya] nobis tam nostros domesticos quam alios nostrorum exercitus et stolei vulneratos procurando quam alia plurimum et obsequiosa ac utilia prestitit servicia...»

28. ACA, C., reg. 1025, f. 142^v. *Vid.* apèndix documental, 4.

L'arribada d'un exèrcit a un lloc determinat obliga a prendre en consideració les característiques que sota el genèric mèdic «clima» o «ayre», d'arrels hipocràtiques, cal tenir en compte per tal de garantir la salubritat personal i col·lectiva. Cal no oblidar que la dimensió sanitària d'un individu, o d'una col·lectivitat individualitzada (p.e. un exèrcit), era considerada pel galenisme medieval en funció de l'esquema de les anomenades 'sis coses no naturals' (aire/ambient/clima, menjar i beguda, treball i descans, son i vigília, excrecions i secrecions, i moviments de l'ànim); la primera i més important, i de la que depenien totes les altres, era el "ayre" o "clima". Com és sabut, aquestes 'coses' encara que no són parts constitutives del cos, integren l'entorn físic, biològic i social del ser viu en íntima interacció —normal o patològica— amb ell²⁹. La correspondència personal del rei ens subministra una valuosa informació respecte de l'evolució que tingueren, durant la campanya, els problemes sanitaris. En efecte, pel juliol de 1354, un cop establert el setge de l'Alguer, trameté diverses cartes als seus oficials dels estats peninsulars i a diversos membres de la família reial. En aquestes cartes els informava, entre d'altres coses, de les incidències del viatge i del «clima» saludable que havia trobat a l'illa, desmentint així tots els rumors en contra que començaven a córrer³⁰. Ara bé, si en un primer moment aquestes cartes podien ésser sinceres, en un intent de tranquil·litzar els oficials i els familiars que havien restat a la península, com interpreta Meloni³¹, és evident que més endavant, a poc a poc, constitueixen més aviat un encobriment deliberat

29. LI. GARCIA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, cit., pp. 178-79.

30. Als infants Pere i Joan i a les infantes Constança i Joana: «item vos fem saber que quesques diga de la mala sanitat de Serdenya. Nòs, beneyt sia Déu, havem trobat trò açí, e de present trobam, axí *bons ayres e plaer* d'estar en lo dit setge dejús les tendes, *ab plena sanitat*, com si érem dins lo pus san loch que hajam en nostra senyoria». Però no pot amagar l'existència dels primers malalts: en la carta adreçada al governador de Mallorca, Guillem de Llagostera, li comunica que «*si alguns hic enmalaltexen*, ço que no's pot escusar entre tanta gent en ninguna part, mercè de Déu, guarexen hic axí bé con farien en la pus sana ciutat que Nòs hajam deçà o dellà mar» (ACA, C., reg. 1465, ff. 57 i ss., i reg. 1026, ff. 103 i ss). Alguns d'aquests documents han estat publicats per A. GIMENEZ SOLER, «El viaje de Pedro IV a Cerdeña en 1354», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, n° 34 (1909), pp. 88-93 i per R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, vol. I, Barcelona, 1955, pp. 113-118. És per això que el mestre racional, Berenguer de Codinachs, va escriure al proto-notari del rei, Mateu Adrià: «e clam-vos mercè que digats al senyor rey que mellor ayre ha a València que no en Serdenya» (*ibid.*, p. 118, n. 6). El concepte «ayre» utilitzat pel rei és un tecnicisme mèdic, com ja hem comentat en el text.

31. G. MELONI, *Genova e Aragona*, cit., vol. I, p. 204.

de la realitat amb finalitats clarament propagandístiques³². En efecte, les notícies de les greus pèrdues que de dia en dia anaven causant les malalties en l'exèrcit —reconegudes pel sobirà quan necessita demanar reforços³³— arribaven a la península, i corrien de boca en boca, dificultant enormement l'acordament de més homes. Així li ho comunicà l'infant Pere, lloctinent general, a principis de maig del 1355. La carta de l'infant descriu les males condicions sanitàries de l'exèrcit —«*fam e desayre*», així com la forta incidència negativa de les malalties³⁴. El rei decidí, després d'haver estat ell mateix víctima de la malaltia durant l'estiu³⁵, d'intentar contrarrestar-ho amb l'ajuda d'un poema —un sirventès, malauradament perdut³⁶— que cantés les meravelles del «clima»

32. R. TESIS, *La vida*, cit., p. 156.

33. ACA, C., reg. 1465, f. 95^v, amb data 25 d'agost de 1354, al consell reial a València: «però volem que sapiats que havem perdudes de nostres companyes de peu e de cavall, qui per *malaltia* qui per *fet d'armes*, moltes», publ. per A. GIMENEZ SOLER, «El viaje», cit., pp. 92-93.

34. ACA, C., reg. 1545, ff. 25^v-26: s'informa el rei que «los ríchs hòmens de Catalunya e alguns altres [...] han dit de no forçar algú [dels seus llocs per a acordar-se a l'armada] [...] que si ho començaven en algun de lurs lochs que tantost fogirien tots quants n'an, con les gents sien fort espordides totes d'aquests affers, *axí per la mala sanitat de la terra que han entesa con per les gents qui'y són mortes en aquest viaige, de les quals moltes són stades mortes, segons que'ls dien, per fam e desayre, con encara per les gents que'i són deçà tornades, moltes malaltes, de les quals partida n'a mortes e altres són encara malaltes que no són poguts curar [...]* E per les dites rahons e per dupte que han les gents de no ésser retengudes per romanir en Sardenya a penes *null hom s'i vol acordar* [a les taules de Barcelona i València], ans *ne fugen molts dels lochs reals* per dupte que han d'ésser forçats d'anar en la dita armada». *Vid.* apèndix documental, 5. I a tot això cal afegir-hi la forta inflació que, en conseqüència, va afectar les soldades.

35. ACA, C., reg. 1465, f. 120^v, amb data 26 de setembre de 1354, comunica el seu restabliment als principals membres de la família reial, al lloctinent, als consells, als governadors i a les principals ciutats, afirmant-los que «axí com és natural cosa a tot hom adés ésser san adés malalt, havem haüdes .VII. excessions de febra [...] e no'us pensats que aquesta malaltia nos sia estada venguda per mala sanitat d'esta terra, car fem-vos certs que jassia que hic haja haüdes malalties e morts, emperò no entenem que haja part en lo món on tan longament haguéssim ostejat que no'y hagués haüdes més malalties e més morts», atribuint els creixents rumors als malalts repatriats que no van tenir la valentia de romandre com ell a l'illa. *Vid.* apèndix documental, 6.

36. ACA, C., reg. 1025, f. 104, amb data 20 de maig de 1355, als seus consellers a l'illa; *ibid.* reg. 980, f. 81, amb data 31 de maig, al canceller, el bisbe de València Hug de Fenollet; *ibid.*, f. 93^v, amb data 8 de juny, a l'infant Pere. El sirventès versa sobre «lo bon ayre e la noblea d'esta isla de Cerdenya [...] E com se diga per alguns lo contrari, ço és, per aquells que no hic són estats o no hic han estat tant com

i la salubritat de l'illa i que per la seva pròpia natura havia de tenir molta més difusió que la rígida prosa cancelleresca³⁷. El doble joc del rei és ben evident³⁸, i demostra implícitament la importància que havia anat assolint la salut i el seu manteniment per a l'estabilitat del poder polític³⁹.

Són molts els documents que ens informen del gran nombre de baixes que van causar les malalties epidèmiques, afavorides pel «clima» insà de l'illa, l'amuntegament i la manca de mesures higièniques. La crònica reial ens dóna els noms dels nobles morts⁴⁰, però d'altres documents ens ressituen la realitat: aquestes epidèmies van incidir «especialment en gent menuda de peu, mas dels hòmens de paratge, entre naffres e malauties, no híc ha mort .LXXX.»⁴¹.

Nós, car si ho havien mils haurien pogut veer e conèxer, per què ardidament lo dit sirventès mostrets a tots cells qui veer lo volran, per tal que d'açò mils sàpien veritat». Cfr. A. RUBIO i LLUCH, *Documents per la història de la cultura catalana mig-eval*, Barcelona, vol. I, 1908, p. 168 i vol. II, 1921, p. 105; P. E. GUARNERIO, «Un sirventese del Re Pietro IV d'Aragona intorno a Cagliari», *Archivio Storico Sardo*, II (1906), pp. 434-436; M. DE RIQUER, *Història de la literatura catalana*, Barcelona, vol. I, 1964, pp. 536-538; i R. TÀSIS, *La vida*, cit., p. 156.

37. M. DE RIQUER, *Història*, cit., vol. I, p. 30. Com és sabut, es tracta d'una composició d'origen provençal d'intenció clarament polemitzadora i que s'aprofita de l'esquema estròfic i la música d'una altra cançó que frueixi de popularitat per tal d'assegurar-li una més gran difusió.

38. ACA, C., reg. 981, f. 19^v, per exemple, quan sol·licita dispensa papal per a menjar carn durant la quaresma, «com som en terra no gayre sana»; *ibid.*, reg. 980, f. 82^v, o bé quan reclama, l'1 de juny de 1355, que li sigui tramès aviat un estol per a poder tornar, ja que «estivar en aquesta terra és perillós a Nós per les enfermetats de la terra».

39. En aquest sentit, la salut del mateix sobirà i la del futur sobirà, el duc de Girona, pren una importància igualment cabdal: és constant el flux de cartes al respecte entre el rei per una banda i la resta de la família reial i autoritats de tota mena per l'altra durant tots aquests mesos, abans, durant i després de la malaltia del rei, abans, durant i després de les dues malalties que va patir el primogènit aleshores. És molt il·lustratiu el constant estira i arronsa entre el rei i els consellers de Barcelona sobre la conveniència o no de traslladar el duc a Girona durant l'estiu, encara que els metges, tothora consultats «per ço com la tendra edat en què eyl és no sia sens alcun dubte mudar-li ayre» (ACA, C., reg. 1145, ff. 88^v-89), no es decideixin, i els consellers reconeguin ser «persones legues e qui no sabem d'art de medicina» (*ibid.*, *Cartes Reials*, 43, n° 5322).

40. PERE III, *Crònica*, V, 38; R. TÀSIS, *La vida*, cit., p. 153.

41. ACA, C., reg. 1026, ff. 146^v-147^v, del 4 d'octubre de 1354, adreçant-se al lloctinent, als consells reials i a les principals ciutats de la Corona, informant, entre altres coses, que «yassia que hajam haüdes .IIII. accessions de febra terçana, [...] ara som sans e'n bona convalescència...» Cfr. *ibid.*, ff. 149^v i ss.

Tenim notícies com molts dels malalts usualment eren repatriats, fins i tot en les expedicions anteriors a la del rei Pere⁴². Corria a càrrec de la tresoreria del rei el seu transport a la península, efectuat a base de coques i altres vaixells de càrrega, i també fer-los «aministrar provisió còvinent segons lurs mèrits entrò a les cases de lur habitació»⁴³. Un cop «deçà mar», podien tenir més esperances de guarir-se gràcies a un «clima» més saludable i/o a una millor assistència. En aquest sentit, tenim documentats alguns cavallers retornats a València⁴⁴, com Ramon de Riussec⁴⁵ o Pere Boil. Tot això amb el compromís formal de retornar a l'illa un cop restablerts, cosa però que la majoria van defugir, citant el rei en la seva crònica com a cas excepcional precisament el d'aquest Pere Boil⁴⁶.

Malgrat que els apotecaris (taula 2) que anaren a Sardenya —Guillem Tolsà o Miquel Tosell, per exemple— hi van elaborar «exarobs, empastres, unguents e altres diverses coses medicinals» per als reis —però no només per a ells, com ja s'ha dit—, una gran part d'aquestes «coses medicinals» havien de venir de Barcelona, ciutat que —com permet veure el mapa (12 apotecaris)— era aleshores un gran centre del comerç de les

42. ACA, *M. R.*, vol. 2279, f. 12. El 1352 es paguen 2000 ducats d'or per, entre altres coses, «provarhir als nafrats e als malalts» de l'armada d'En Ponç de Santa Pau que eren a Constantinoble. Respecte de la de 1354, la Pia Almoïna de la catedral de Barcelona compra del 3 de desembre de 1353 al 25 de gener de 1354 «cascun die .II. liures, les quals donam en diners per los malalts que vengueren de Cerdenya, que són .LXXXVI. liures de moltó que munten a raó de .XI. dnr., .LXXVIII. sol. .X. dnr.» (ACB, *Pia Almoïna, admin. gen.*, 1353, f. 59°).

43. ACA, *C.*, reg. 1024, f. 55°. Així és ordenat almenys al consell reial de Barcelona i a Huguet de Cardona, escrivà de la tresoreria, respecte de «tots quants pobres e altres persones malaltes les quals vos trametem ab En Bernat Vilardell, patró de cocha, [...] els malalts que van en la cocha d'En Pere dez Ledó, [...] els malalts que van en la cocha d'En Pere de Buguera, [...] els malalts qui en lo pamfil d'En Berthomeu Vilafrancha».

44. «València aconseguí, ja en el primer terç del segle XIV, fama de lloc prestigiós pels seus metges i per reunir-hi un mercat interessant de matèries primeres per a la confecció de medicaments...» Ll. GARCIA BALLESTER, *La medicina a la València medieval*, cit., pp. 86-87.

45. ACA, *C.*, reg. 1594, f. 159°. Ramon de Riussec hi fou atès per Andreu Ponç, físic d'aquesta ciutat, al qui el primer concedí en agraïment un violari de 1000 sous, sense que, tanmateix, el pogués arribar a salvar, raó per la qual els hereus del difunt van intentar sense èxit de negar-li-ho. Cf. també, PERE III, *Crònica*, V, 38.

46. Pere Boil, senyor de Picassent, un cop guarit a València va tornar a Sardenya pel juliol de 1355, «la qual cosa no féu algú d'aquells qui se'n tornaren sinó aquest, e per ço lo apellam 'lo cavaller sens par'», PERE III, *Crònica*, V, 31; *Cfr.* també ACA, *C.*, *Cartes Reials*, 44, n° 5470 i 5471.

espècies⁴⁷; Guillem Metge, pare de Bernat Metge, fou el principal proveïdor a Barcelona dels funcionaris encarregats d'enllestir les trameses sol·licitades amb insistència pel rei⁴⁸. Alguns d'ells, com el dit Guillem Tolsà, per una banda, i Bartomeu Ros d'Ursins, per l'altra, van constituir societats, posant en comú, en aquest cas, medicaments i servidors i repartint els guanys un cop tornats a Barcelona⁴⁹.

Menció apart mereixen els menescals. No és ara el moment d'explicar la seva participació en la important tasca de guarir i mantenir la salut de les bèsties, especialment cavalls i mules. La documentació ens permet conèixer que entre les seves funcions sembla que també es comptava la de tenir cura de la dieta dels cavalls armats i alforrats. També intervenien en la compra-venda de cavalls i en l'estimació de llut preu⁵⁰. L'especial paper jugat pel cavall en la tàctica militar medieval va imposar la presència d'aquest professional, presència que està àmpliament documentada en tot el territori de la Corona d'Aragó. Pel que fa a l'expedició de 1354, la documentació ens parla d'un 'mínim' de dos menescals, tots dos lligats a la casa reial, però adscrits en aquesta expedició a les companyies de tres dels nobles que hi van participar⁵¹. Cal remarcar el fet que amb-

47. El cambrer major de la reina va trametre a Castell de Càller el maig de 1355 diversos productes —sobretot matèries primeres per a la confecció de medicaments— comprats a Guillem Metge, apotecari de Barcelona (ACA, M. R., vol. 466, f. 77^v i vol. 467, f. 65); *vid.* apèndix documental, 7. *Cfr.* PERE III, *Crònica*, V, 37. Per altra banda, Guillem Tolsà, a Sardenya, va pagar pel març 20 sous «en loguer de diversos hòmens qui cullien erbes per fer diverses coses medicinals e empastres» (ACA, M. R., vol. 466, f. 71). Per als apotecaris de Barcelona *cfr.* C. BATLLE i GALLART, «Els apotecaris de Barcelona en el món dels negocis pels volts de 1300», *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 18 (1978), pp. 97-109.

48. Com per exemple l'efectuada el maig del 1355 al seu tresorer, Bernat d'Olzinelles, per a què «com pus tost porets nos trametats una gran capça de gingebrada e .i. pot de bon gingebre vert» (ACA, C., reg. 981, f. 77). Per a G. Metge, *vid.* nota 47.

49. ACA, C., reg. 694, f. 15^v. El 1358 s'assignava jutge per a dirimir la querella entre tots dos ja que Guillem es negà a complir el pacte.

50. *Cfr.* al respecte Y. POULLE-DRIEUX, *L'hippiatrie dans l'occident latin du XIIIe au XVe siècle*, a G. BEAUJOUAN, Y. POULLE-DRIEUX i J.-M. DUREAU-LAPEYSSONNIE, *Médecine humaine et vétérinaire à la fin du Moyen Age*, Ginebra-París, 1966, pp. 9-167. Per a l'exercici de l'assistència veterinària per part dels menescals documentats en l'expedició de 1354 *vid.* ACA, M. R., vol. 885, ff. 85^v-86 i 91-93; *ibid.* vol. 886, ff. 4, 11 i ss.; i C., reg. 1029, f. 88^v. Sobre la compra de cavalls, *cfr.* Ph. CONTAMINE, *Guerre, état et société à la fin du Moyen Age. Études sur les armées des rois de France. 1337-1494*, París, 1972, p. 19.

51. Faraig de Bellví, menescal del rei, apareix relacionat amb la companyia de Ramon de Vilanova, i Abrahim Abenxoha, menescal de la reina, amb les de Pero

TAULA 2

La participació dels apotecaris en l'expedició

nom	producte	quantitat*	raó**	preu**
Bn. Pasqual	almàngana	7 ll	-4d	2s 4d
G. Metge	conserva diacitron	17 ll 3 u	6	103 6d
	màstech	6 ll	9	54
	encens	6 ll	6	36
	clasa	6 ll	-16d	8
	benàlbum	6 ll	2	12
	pot i capces	1 i 6	—	10
	agulles d'apuntar			
	mantell	1.000	—	25
G. Servent	muscat	10 somades i 6 carros	37	417
G. Tolsà	herbes per coses medic. e empastres	—	cullidors	20
	1 pa de sucre per fer confits	9 ll 6 u	—	—
	ungüents, empastres, exarobs, etc.	—	—	1.246 11d
G. Tolsà /Mq. Rossell	especieria	—	—	1.500
L. des Soler	2 gingebrades	2 capces	—	16
Mq. Tosell	paper	9 mans	2	18
	especieria	1 carro		354
	coses medic., confits	21 ll		337
	exarob cordial	2 ll		
	exarob julep	2 ll		
	letovari confortatiu	5 ll		
	citronat i pinyonat	2 ll		
	empastres	3		
	magranes			448
P. Çafont	cànem filat	45 q	55 9d	2.509 8d
P. Janer	monopoli bescuit	5.876 q	20	115.720

La informació recollida en aquesta taula només reflecteix l'activitat *documentada* de cada apotecari.

* q = quintars; ll = lliures; u = unces; s = sous; d = diners.

** Expressat en sous i diners barcelonins.

dós pertanyien a les grans comunitats musulmanes de la Corona d'Aragó, les d'Aragó (Faraig de Bellvís, de Borja) i València (Abrahim Abenxoha, probablement de Xàtiva).

Una dada interessant que ens aporta la documentació és la possible intervenció dels cirurgians i dels barbers en l'assistència professional als cavalls. A mitjans d'agost de 1355 l'escrivà de ració informava el tresorer que al cirurgià del rei, Bernat ça Riera, li eren deguts 402 sous «per lo sou de .I. dia lo qual ha per dret de son offici per rahó dels cavalls armats e alforrats» que una sèrie de quinze cavallers tenen en servei del rei a l'illa; a cadascun d'ells se'ls descompten 6 sous per cavall armat i 4 per cavall alforrat dels seus acorriments ordinaris⁵².

3. UNA OPORTUNITAT ECONÒMICA PER ALS PROFESSIONALS SANITARIS

Com ja hem dit abans, l'exercici professional no va esgotar les formes de participació dels professionals sanitaris en l'expedició militar a Sardenya. A més a més, s'oferí com una oportunitat de profit econòmic i com a possibilitat inversora a una minoria de metges i apotecaris, però també de barbers, els quals van donar mostra d'unes disponibilitats financeres gens menyspreables. Els qui sense anar a Sardenya practicaren aquesta forma de participació els hem reunit en la taula 3. Com podem observar, la major part dels físics estan inclosos en aquesta relació. De tres d'ells (el jueu Jucef Avinardut, d'Osca, Bernat de Figuerola, de Manresa, i Pere Ros, de València) ens consta la seva gran capacitat inversora directament relacionada amb els recursos financers que van aconseguir acumular durant la seva vida professional⁵³. Al costat de tots ells, la participació majoritària fou la ja comentada dels apotecaris de Barcelona.

Evidentment, per a tots els que hi van participar, la primera forma de participació econòmica era la seva retribució professional. L'arxiu reial, sobretot en aquest cas la seva sèrie de Mestre Racional, ens forneix de pre-

d'Eixèrica i d'Eiximén Peres de Calataiud: *cf.* «Los nobles, cavalleros y ciudadanos que no se quisieron partir ni dexar al señor rey en la isla de Cerdeña...» publ. per D.I. DORMER, *Discursos varios de historia*, Saragossa, 1683, pp. 245 i ss., repr. per G. MELONI, *Genova e Aragona*, cit., vol. II, pp. 72 i ss. *Cfr.* també Ph. CONTAMINE, *Guerre, état et société*, cit., p. 172.

52. ACA, *M. R.*, vol. 885, f. 119^v. (*vid.* apèndix documental, 8). Per als cirurgians *cf.*, a més a més, *ibid.*, vol. 886, f. 13^v; i per als barbers, *ibid.*, vol. 885, ff. 85^v-86 i 92^v.

53. L. GARCIA BALLESTER i M. R. McVAUGH, treballs en curs.

TAULA 3

Professionals sanitaris no embarcats relacionats amb l'expedició

nom	ciutat ¹	funció ²						fonts d'ingressos ³			
		F	F/C	C	B/C	B	A	M	Q	V	Q→V
Andreu Ponç	V	F							V		
Berenguer de Torrelles*	V	F							V		
Bernat Amat	B					B					x
Bernat de Figuerola*	Manresa	F							V		x
Bernat Pasqual	B				A						x
Bernat ses Cases	B					A		V			
Guillem Metge	B					A					x
Guillem Servent	P					A					x
Johan d'Ordàs*	Oscà	F						Q			
Jucef Avinardut*	Oscà	F						Q			x
Lorença des Soler	B					A					x
Pere ça Font	B					A					x
Pere Janer*	B					A		V			x
Ramon de Tesarach	B	F						V			
Simon de Guardiola	B					B					x

1. Ciutats on tenen domicili: B = Barcelona; V = València; G = Girona; M = Mallorca; P = Perpinyà

2. Funció professional: F = físic; F/C = físic/cirurgià; C = cirurgià; B/C = barber/cirurgià; B = barber; A = apotecari; M = menescal

3. Fonts d'ingressos documentades durant l'expedició: Q = quitació; V = violari; Q→V = quitació substituïda per violari; altres = acordament, préstecs, societat, comerç, etc.

* Adscrit a la casa reial

cosa informació sobre tots ells, i molt especialment sobre els adscrits a la casa reial: registre de pagament de quitacions ordinàries, de quitacions per bèsties de bast, per vestir de cort, acorriments per cavalls armats i alforrats, acordament a galeres, etc. Si bé la majoria dels professionals adscrits a la casa del rei o de la reina eren retribuïts d'aquesta forma directa pel tresorer, alguns d'ells, els més assenyalats, gaudien de violaris o censals assignats sobre rendes fixes que, en principi, els podien garantir un cobrament menys fraccionat, però amb tant de retard, sinó més, que els primers⁵⁴. Tot i que els adscrits a la casa reial rebien les seves quitacions

54. Si bé algunes de les quitacions eren fetes efectives amb força mesos de retard, el sistema de violari podia ser pitjor: pel febrer de 1356 encara era deguda a Pere d'Abella, físic i cirurgià del rei, una gran part del violari que li fou concedit a finals de 1351, després de repetides ordres de pagament anteriors fins i tot al viatge (ACA,

normals, els salaris dels seus ajudants i «cullidors» d'herbes medicinals —cas dels menescals o d'alguns apotecaris⁵⁵— o els productes que elaboraven aquests últims els eren retribuïts a part (vegi's taula 2). Excepte per als apotecaris que no pertanyien a la casa reial, com Guillem Metge, elaborar i trametre medicaments i altres productes no volia dir, és clar, una remuneració sense retard: a Guillem Tolsà, apotecari de la reina, i a Miquel Tosell, del rei, encara no se'ls havia pagat tot tres anys després.

Un cop decidida la realització de la nova campanya militar a Sardenya, les drassanes tornaren a bullir en activitat per a la construcció dels vaixells necessaris. En aquest camp, exercint el paper de proveïdors de la drassana, hi tenim també confirmada una certa presència de barbers i, sobretot, d'apotecaris. El cas dels barbers⁵⁶, cal inscriure'l en l'àmbit dels negocis efectuats a l'ombra de l'organització de qualsevol empresa d'aquestes característiques. El dels apotecaris⁵⁷, si bé aquest mateix aspecte evidentment no és descartable, cal tenir en compte que la línia que separa la seva activitat pròpiament farmacèutica de la comercial en general és, a l'Edat Mitjana, molt difusa. Fora de les drassanes —i deixant de banda els menescals— tenim documentada també la participació d'altres professionals sanitaris en l'organització de l'exèrcit: Pere Ros, metge major de física del rei, intervé directament en l'aportació de cavalls i mules⁵⁸.

M. R., vol. 642, f. 104^v); pel novembre de 1356 encara era degut a Pere Ros el censal que li fou concedit dos anys abans (*ibid.*, C., reg. 1151, f. 88^v); i pel gener de 1361 encara es devia a Bernat Minguet, físic i cirurgià del rei, part del seu violari des d'agost de 1355 (*ibid.*, *M. R.*, vol. 782, ff. 310-311).

55. Tots dos menescals (Abrahim Abenxoha i Faraig de Bellví) disposaven de dos ajudants cadascun; l'apotecari Miquel Tosell també en tenia un. Per als «cullidors» a sou de Guillem Tolsà *cf.* nota 47.

56. AHPB, *Pere Martí*, 1, *Manual de cartes de pagament de l'armada contra els genovesos*, 25 març-1 des. 1354, f. 7. Simó de Guardiola, barber de Barcelona, ven una elevada quantitat de «gavetas fustis sive de fust [...] ad opus gallearum domini regis»; cal notar també que actua com a testimoni de l'acta pública un altre barber barceloní, Bernat Amat.

57. ACA, C., reg. 1026, ff. 21^v-22. Pere Çafont, especier de Barcelona, ven 45 quintars de cànem filat per a l'eixàrcia de les galeres que es construeixen a Cotlliure. Per altra banda, més endavant, a les acaballes del setge de l'Alguer, quan des de la península es treballa per a trametre noves galeres de reforç, un altre apotecari de Barcelona, Bernat Pasqual, proporciona diverses vegades *almàngana* o *mangta* —òxid de ferro vermell utilitzat per a marcar les taules— als mestres d'aixa de les drassanes (*ibid.*, *M. R.*, vol. 2287, f. 20).

58. ACA, C., reg. 980, ff. 13^v i 59, i reg. 1324, f. 162^v.

El costós finançament⁵⁹ d'una empresa d'aquestes característiques només podia efectuar-se, amb l'entramat institucional que tenia la Corona d'Aragó, requerint en primer lloc a les corts o parlaments el preceptiu donatiu o subsidi; successivament, cadascun dels regnes de la Corona atorgaren el seu. D'aquesta manera, les ciutats i viles del Principat, el braç reial de les corts catalanes, reunit en parlament a Vilafranca del Penedès el 1353, havien atorgat per a fer front a la guerra contra Gènova la quantitat de 100.000 lliures barcelonines per a tres anys. Un dels sistemes utilitzats per les ciutats per a reunir el tant que els pertocava del donatiu consistia en la venda pública de censals morts i violaris. En aquest sentit, entre les autoritzacions reials corresponents que tenim documentades (taula 4), apareixen, entre d'altres, les atorgades a alguns dels professionals més econòmicament poderosos del moment.

Amb tot, la compra de censals o violaris no deixava de tenir un cert risc: per exemple, que la ciutat no pugui fer front a les obligacions concretes i no pugui pagar, cas que afectà Berenguer de Torrelles, físic de les infantes, a Calataiud⁶⁰; o bé que després no siguin reconeguts, com li passà a Joan Çafont, cirurgià de València, en retornar de l'expedició. Un altre mètode del que es servien les ciutats era donar en comanda presoners de guerra genovesos, com és el cas dels que foren comanats a Bernat de Figuerola, físic del municipi de Manresa⁶¹. Les imposicions municipals existents, atorgades al rei, o bé la creació de noves taxes, representaven una altra font d'ingressos en aquests casos: amb el rei ja a l'illa, el lloctinent hagué de donar el seu vist-i-plau perquè «les ciutats e viles e lochs reals de Cathalunya... puxen créixer, anyadir e ajustar imposició o ajuda... e que puxen posar novellament imposició o ajuda sobre

59. ACA, M. R., vol. 643, f. 88, cit. per A. CASTELLACCIO, «Note e documenti sul viaggio di Pietro IV in Sardegna (1354-1355)», dins el seu recull *Aspetti de storia italo-catalana*, Sàsser 1983, pp. 105-106, n. 8. L'escrivà de ració, retent comptes d'aquest esforç financer, informa que «le spese sostenute per armare le navi, pagare il soldo alle truppe, acquistare frumento, biscotto, vettovaglie varie, pagare gli stipendi degli ufficiali, oltre a spese varie ammonterebbero a 966.796 soldi 3 denari di Barcellona e 92.000 soldi di Jaca».

60. ACA, C., reg. 1597, f. 146^v. A mitjans de 1355 el lloctinent ordenà desemparrar els béns de la ciutat —empara efectuada després de la reclamació dels afectats—, ja que la mesura bloqueja la contribució municipal al finançament de la tornada del rei.

61. ACA, C., reg. 1593, f. 68. *Cfr.* sobre aquest punt A. SANTAMARIA ARANDEZ, «Cautivos genoveses en Mallorca durante las campañas sardas de 1353-55», *Anuario de estudios medievales*, n.º 5 (1968), pp. 501-516. Dóna també informació sobre l'aportació econòmica general de Mallorca a la campanya.

TAULA 4

Participació econòmica dels professionals sanitaris:
les compres de rendes, censals i violaris

nom	lloc on el compra	percepció anual*	preu de compra*
Berenguer de Torrelles	Calataiud ^r	—	—
Bernat ses Cases	Vinçà ^r	300	—
Guillem Servent	Clairà	47	—
Johan Çafont	València	—	—
Pere Janer	Cervera	500	7.000
	Montcada	—	1.340
Pere Ros d'Ursins	València	200	4.000
Ramon de Tesarach	Perpinyà ^r	1.000	—

* Expressat en sous barcelonins o valencians

^r Violari

Fonts documentals (ACA, C.): Bg. de Torrelles, *cfr.* nota 60; Bn. ses Cases, reg. 1595, f. 41; G. Servent, *cfr.* nota 75; J. Çafont, reg. 687, f. 21; P. Ros, reg. 1024, f. 61; R. de Tesarach, reg. 1398, f. 109 v.; i P. Janer, reg. 1026, f. 49 i *Batllia General*, II-E-1, f. 115 v.

alcunes coses...», entre les quals la «specieria»⁶²; molt possiblement la puja de preus que això va comportar i la picaresca en pesos i mesures va obligar els consellers de Barcelona a multar «tot espaciayre» que no donés «bé e leyalment lo pes de la espaciayria e altres coses que vendrà»⁶³.

Tot i haver-se realitzat d'antuvi un tan considerable esforç, l'enorme penúria financera i les grans dificultats de proveïment que es desfermaren durant la campanya van obligar el rei a Sardenya i el lloctinent i els consells reials a la península a intentar aconseguir recursos d'on fóra. És justament a partir de la crítica tardor de 1354 quan, en ple setge de l'Alguer, sovintegen en la documentació els préstecs efectuats per particulars al rei i les obligacions contretes per aquest. D'entre aquests particulars no en són absents els professionals sanitaris (taula 5), alguns d'ells tramitant sumes ben respectables, clara manifestació de l'alt status econòmic assolit per certs metges, cirurgians i apotecaris.

62. ACA, C., reg. 1603, ff. 49^v-56 (23 agost 1354).

63. AHMB, *Consell de Cent*, V-1, f. 91^v (8 juliol 1355).

TAULA 5

Participació econòmica dels professionals sanitaris:
els préstecs

nom	quantitat*	data
Pere d'Abella	8.000	set. 1354
Pere Ros d'Ursins	8.000	oct. 1354
Bernat Minguet	8.000	oct. 1354
	3.140	març 1355
Pere ça Flor	5.188	oct. 1354
		gen. 1355
		set. 1355
Berenguer Borrell	4.000	oct. 1354
Francesch	—	oct.? 1354
Jucef Avinardut	6.800	nov. 1354
Pere Terraça	2.750	des. 1354
Francesch des Pla	2.445 7d	abril 1355
Miquel Rossell	3.600	agost 1355
	8.000	agost 1355

* Expressat en sous i diners barcelonins

Fonts documentals (ACA, C.): P. d'Abella, reg. 1026, f. 146 (Mq. Tosell, apotecari del rei, és el dipositari de les penyores corresponents a aquest préstec, *cf.* reg. 980, ff. 56 v.-57); P. Ros, reg. 1026, f. 149 v. i reg. 980, ff. 68 v.-69; Bn. Minguet, reg. 981, ff. 27, 46 v. i 128 v.-129; P. ça Flor, reg. 1326, ff. 25 rv. i 28 v.-29, i *M.R.*, vol. 338, f. 48 v.; Bg. Borrell, reg. 981, ff. 128 v.-129; per al mestre Francesch, reg. 1597, f. 35 rv.; J. Avinardut, reg. 1593, f. 188 rv.; P. Terraça, reg. 1026, f. 178; Mq. Rossell, reg. 1326, ff. 19-20; i Fr. des Pla, reg. 981, ff. 58 v.-59 —la Pia Almoïna de la catedral de Barcelona li deu 150 lliures que han de ser pagades a aquesta institució mitjançant un canviador de la ciutat per santa Maria d'agost de 1355 (ACB, *Pia Almoïna, sortides, admin. gen.*, 1353, f. 64: s'hi afirma que «és en Sardenya»)—.

El rei empenyorà diversos objectes preciosos com a garantia dels préstecs, fixant-se un termini per a la seva restitució. Aquests terminis varien segons la quantitat en qüestió des dels tres o quatre mesos per a les més elevades fins als escassos quinze dies per a les menors; naturalment, això no vol dir —ni de bon tros— que sempre puguin ser respectats. Cal dir que no només fou el rei el beneficiari de préstecs: alguns cavallers també en concertaren amb metges, com el mestre Francesch, físic del rei, durant el setge de l'Alguer.

Si el finançament de l'expedició va ser de bon principi problemàtic, no es pot dir menys del proveïment en general⁶⁴ i alimentari en particu-

64. Per a les dificultats de proveïment de tot tipus *vid.* A. CASTELLACCIO, «Note e documenti», cit., pp. 107-109 i 120-121.

lar. Les dificultats econòmiques i de transport van dificultar des de bon principi la tramesa ràpida i continuada de les provisions necessàries per a l'exèrcit⁶⁵, situació que s'agreujà en trobar-se aquest en un territori colpit per les guerres constants sobre el qual no podia mantenir-se⁶⁶ i també per la gran alça de preus i l'especulació que la demanda va provocar a l'illa. Pere Janer, l'apotecari del rei, era, des de 1347, el «bescuyter de l'armada», és a dir, l'administrador general del bescuit⁶⁷ en el que havia de convertir-se per a garantir la seva conservació el blat i la farina fornits per tots els regnes de la Corona⁶⁸, aliment base de l'armada i l'exèrcit⁶⁹. En l'usdefruit d'aquest monopoli l'apotecari actuà, des de bon principi, mitjançant procuradors —el seu fill, Joan Janer, escrivà de la tresoreria del rei, i Bernat de Perafita—, «per ço com Nós l'avem mester per rahó del part de la reyna»⁷⁰, encara que durant l'expedició no hi ha constància documental que exercís com a apotecari. Sí que en tenim però de la seva participació en l'organització de l'expedició⁷¹. Aquest

65. En dona notícia el mateix rei en la seva *Crònica*, V, 37. És possible que la nau que cita «apellada la nau de N'Alexandria... de la qual era patró En Joan Lombarda, de Barcelona» sigui la mateixa per la qual Berenguer de Relat, tresorer de la reina, va pagar a un tal «Cifre, barquer de Blanes, qui portà .I. caxa pocha ab confits al port de Sent Feliu per carregar-la en la nau d'Alexandria qui anava en Sardenya, los quals confits jo trametia a la senyora reina» i que devien haver estat elaborats per algun apotecari de Barcelona (ACA, *M. R.*, vol. 465, f. 66'). Pot veure's també A. CASTELLACCIO, «Note e documenti», cit., pp. 120-121, esp. n. 75.

66. A títol d'exemple, ja abans de sortir de Roses, en informes tramesos al rei a mitjans de maig per mercaders catalans des de Marsella sobre la situació de Sardenya, s'advertia que el jutge d'Arborea «ha ordonat que tantost que sàpia que lo senyor rey sia fora de Cathalunya, de fer metzinar totes les aygües qui no sien corrents e encara tots los stanys per rahó que no pusquen menjar de los peys» (ACA, *C. Cartes Reials*, 43, n° 5316).

67. ACA, *C.*, reg. 1321, f. 13^v. Dona la data en què fou nomenat «factor et ordinador biscocti faciendi in terris nostris»: 5 de gener de 1347; en aquest document se li concedeixen 6 diners per quartera de forment i per quintar de farina. Aquesta «concessió ho privilegi» és vitalícia, per a exercir-la en persona o mitjançant procuradors i no obstant els serveis que com a apotecari hagi de continuar prestant a la cort. *Cfr. ibid.*, reg. 1397, f. 90.

68. G. MELONI, «Presenza di Saragozza nella spedizione di Pietro IV il Cerimonioso in Sardegna (1354-1355)», *Medioevo. Saggi e rassegne*, n° 2 (1976), pp. 65-76. Malgrat la freqüent menció de l'apotecari com a detentor d'aquest monopoli, G. Meloni, que fa un acurat estudi de la participació d'Aragó —sobretot cerealista i en cavalls— en l'organització d'aquesta expedició, no el cita.

69. A. UNALI, *Mariners*, cit., pp. 75-90.

70. ACA, *C.*, reg. 1397, f. 90.

71. ACA, *C.*, reg. 1136, f. 51. El maig de 1354 són pagades al respecte 100 lliures a Joan Janer en concepte de sou.

monopoli sens dubte devia proporcionar a l'apotecari uns bons ingressos suplementaris —a més a més d'altres rendes de què ja disposava⁷²— un cop descomptades les despeses d'adquisició, de moldre i coure i de transport: el primer de març de 1355 se li anoten 5786 lliures de les 60.000 votades pel braç reial de Catalunya per 5786 quintars de bescuit tramesos a Sardenya⁷³. La seva activitat durant el setge de l'Alguer, de Barcelona estant, la registrem també amb èpoques per quantitats de bescuit lliurades, ordres avisant-lo de noves trameses de gra, ordres de restituir blat ja comprat (fraudentament?), etc. Tanmateix —tot s'ha de dir-, mesos després de la seva mort (22-25 d'octubre de 1355) encara es reclama als seus hereus que restituïxin diners rebuts o que paguin deutes a forners⁷⁴.

Fora de Pere Janer, d'altres apotecaris (taula 2) participaren també en el proveïment de l'armada: el juny de 1354 Guillem Servent, especier i mercader de Clairà (Rosselló), comprador de l'ajuda del vi d'aquest lloc —de la qual li'n corresponia la vuitena part—, proporcionà deu somades i sis carros de muscat «a obs del folratge del senyor rey»⁷⁵. Alguns especiers, per altra banda, van proveir, abans de la partida de l'armada, de «especieria» i «coses medicinals» a la família reial⁷⁶ i als expedicionaris en general⁷⁷. El paper era un altre producte amb el qual solien negociar

72. Sobre el castell de Montcada, adquirit per ell per dos anys, sobre l'escrivania de la cúria de Ciutadella, sobre la col·lecta de l'aljama de Cervera, sobre la col·lecta de bans i penes de Ciutat de Mallorca, etc.

73. ACA, M. R., vol. 781, f. 87. Cfr. *ibid.*, f. 87^v: 25 lliures per pagar «los bestays qui trastajaven lo dit bescuyt». Cfr. també nota 67.

74. ACA, C., reg. 1326, f. 129^v i reg. 686, f. 133, manaments de gener i febrer de 1356, respectivament.

75. ACA, M. R., vol. 12, ff. 86 i 92. És ben conegut, des de l'Antiguitat —Galè—, el valor terapèutic del vi, el seu ús en la preparació dels fàrmacs i com a fàrmac en si mateix. Ph. CONTAMINE, *Guerre, état et société*, cit., p. 648, n. 19, comprova com, en el cas de l'exèrcit francès i fins a finals del s. XV, el vi hi té sobretot un ús terapèutic antiepidèmic, essent substituït sovint per cervesa o sidra a causa del seu elevat cost.

76. ACA, M. R., vol. 464, f. 83. Lorença des Soler, de Barcelona, ven «una capça e una caixa... a obs de conservar dues gingebrades qui eren en carabaços». Cfr. també *ibid.*, C., reg. 1327, f. 111^v: Guillem Tolsà i Miquel Rossell, apotecaris de la reina, aconseguïen cobrar finalment (4 d'agost de 1356) les 75 lliures 6 sous que esmerçaren en especieria comprada a València per al viatge. I també *ibid.*, C., reg. 1603, ff. 40-41 i 41^v-42, on s'ordena que es proporcioni al tresorer les 1000 lliures que aquest va esmerçar en comprar a compte «joyes, atneses, speciaria e coses medicinals» per al viatge.

77. ACA, C., reg. 1145, f. 48. En una ordre adreçada al consell reial a Barcelona encoratjant-los que continuïn prenent tot tipus de mesures necessàries per al viatge, el rei dóna el seu vist-i-plau a la «provisioe quam feceratis de Michele Tosell, apothe-

els apotecaris: així ho féu Miquel Tosell, apotecari del rei, a l'Alguer i a Càller⁷⁸.

4. CONCLUSIONS

Com hem vist, les dificultats de proveïment i les malalties delmaren l'exèrcit, i ni el mateix rei ni els nobles se n'alliberaren. No sembla arriscat afirmar que aquestes circumstàncies van influir d'alguna manera en la solució pactada amb què el rei es va veure obligat a posar terme a la guerra: el 12 de setembre de 1355 prenia terra a Badalona després de deixar l'illa en una pau ben precària. Pel que fa als professionals sanitaris, hem pogut comprovar els següents punts: (1) que, gairebé sis anys després de la pesta de 1348, van prendre part de forma activa en aquesta expedició marítima i terrestre un nombre no gens menyspreable d'ells —un mínim de vint-i-un—; (2) que tot sembla indicar que l'assistència mèdica va anar més enllà dels cercles de la casa reial i dels nobles; (3) que la malaltia va arribar a tots els estaments socials que participaren en l'expedició, des del rei i els nobles a la «gent menuda de peu», sobre la qual es registrà la més gran incidència, sense descartar per això una possible influència de la malaltia sobre la presa de decisions polítiques; (4) que els cirurgians i apotecaris foren els protagonistes de l'assistència mèdica a l'expedició, tant pel que respecta als homes com als cavalls; (5) els barbers gairebé no apareixen en la documentació disponible practicant el seu ofici, a excepció del barber reial i d'un altre d'anònim; (6) la participació dels menescals en l'assistència veterinària, essent musulmans els dos coneguts, l'un aragonès i l'altre valencià; i (7) que l'expedició va constituir una oportunitat de promoció econòmica, especialment per als apotecaris de Barcelona i per a l'estament dels físics. Els primers van constituir el 33% dels beneficiats d'entre els professionals sanitaris que, d'una o altra manera, hi participaren. Probablement, els efectes de l'exercici professional reforçarien la seva posició social en una societat els dirigents de la qual no s'estaven de dissimular les mesures tendents a dotar la població d'una més gran cobertura professional. Aquests grups dirigents, almenys, perceberen una vinculació entre «metges de física i cirurgia i apotecaris... [i] esperança de salut», en paraules del mateix rei.

cario». En els exèrcits medievals, les espècies, juntament amb la mel, el sucre, les ametlles o la mostassa semblen ésser productes destinats més que res als ferits i als malalts; cfr. Ph. CONTAMINE, *Guerre état et société*, cit., p. 648, n. 18.

78. ACA, *M. R.*, vol. 466, ff. 35' i 76. Va vendre el paper necessari per als llibres del sots-tresorer.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1354, feb. 12. Sant Mateu.

Pere III comissiona Pere Ros, metge major de física del rei, per a cercar metges de física i de cirurgia i apotecaris idonis per a seguir l'expedició a Sardenya.

ACA, C., reg. 1145, f. 24^v.

Petrus, et cetera. Fideli fisico nostro magistro Petro Ros, salutem, et cetera. Bene scitis qualiter Nos in Sardiniam proponimus transfretare pro resistendo januensibus, nostris publicis inimicis, et aliis qui nostrum regnum Sardinie, quod Deus advertat, dampnificare vel invadere moliuntur; quare expedit ut provisiones medicorum phisice et chirurgie et apothecariorum qui nostrum felix sequantur stoleum, ut per eorum providenciam et scienciam medicine Nos et nostri subditi preserventur a noxis et habere possimus absque periculo spem salutis, celeriter faciatis. Ideo, confidentes de fide, industria et vestri legalitate vos ad habendum et suscipiendum quoscumque medicos fisice et eciam cilurgie et apothecarios qui vobis nostre Curie utiles et idonei videantur et ad taxandum eis salarium condecens pro tempore quo Nos et nostram Curiam exequentur [*sic*] tenore presencium deputamus, mandantes vobis expresse quatenus illos [medicos fi]sice et cilurgie habeatis et accipiatis qui vobis utiles videbuntur, compellendo ad [hec?] eosdem medicos et apothecarios qui in eundo et exequendo nostrum felix stoleum contradixerint et cum exequi [*sic*] noluerint per captionem persone et aliis viis quibus vobis expediens videatur; volumus tamen quod salaria que ipsis phisicis vel chirurgicis promittetis de nostri consciencia et nobis scientibus promittatis; volumus eciam et vobis mandamus quatenus illi fisici vel chirurgici et apothecarii qui nostrum felix stoleum exequentur [*sic*] faciant homagium et fidelitatis sacramentum in posse vestri de eundo et remanendo in dicto stoleo et quod in eorum arte erunt fideles eciam et legales, quod si contrafecerint penas juris et facti incidant ipso facto. Nos enim vobis super hiis vices nostras plenarie comittimus cum presenti. Data in loco Sancti Mathei, .XII. die februarii anno a Nativitate Domini .M°.CCC°.L°III°. , sub nostro sigillo secreto. Examinavit Romeus.

Franciscus de Miraveto, mandato regis factu per Bernardum de Capraria, consiliarium.

2

1342, des. 20.

Acordament del barber Bernat Aguiler en una galera en la que ha d'embarcar diversos productes per a l'exercici del seu ofici i on se li assigna un lloc per a remar.

ACA, M.R., vol. 2277, I, f. 11'.

Metges e barbers.

Bernat Aguiler, barber, qui està ab En Pere Aguiler, pare seu, a la plaça de Santa Anna. *Fide* Solçina, als Cambis. Donam-li per .III. meses ——. .VIII. lib.

[*marginal*: Deu metre engüents, drap, estopa. Deu vogar lo terçol]

3

1344, nov. 15.

Acordament d'un metge i d'un barber en un estol d'ambaixada a Tunis.

ACA, M.R., vol. 2277, III, C, f. 62.

Ítem acordam mestre Simó per metge de la galea major.

Donam-li de paga de .I. mes ——. .III. lib. .II. sol. .VI. dnr.

Ítem li prestam per l'altre mes ——. .I. lib. .VII. sol. .VI. dnr.

Ítem acordam Berenguer Sunyer per barber de la galea sotil.

Donam-li paga d'un mes ——. .II. lib. .XV. sol.

4

1355, juny 23. Castell de Càller.

El rei ordena al comandant del lloc de Serramanna que retorni un carregament de medicaments del seu apotecari Miquel Tosell destinat a la guarnició de Sanluri, perdut pel camí.

ACA, C., reg. 1025, f. 142^v.

Lo Rey d'Aragó.

Fem-vos saber que d'aquests dies se perdé un carro carregat de specieria, lo qual de manament nostre lo feel especier de Casa nostra En Miquel Tosel trametie a Sent Luri per a obs d'alcunts malalts qui ha en la host nostra del dit loch. E segons que havem entès és vengut en lo loch de Serramano e aquell no havets volgut ne volets liurar al dit nostre especier ne altre per ell menys de letra o manament nostre. Perquè us dehim e us manam que de continent liurets o façats liurar al portador de la present letra nostra lo dit carro ab tota aquella especieria e roba qui en aquell era. E no res menys li donets companya bona qui aquell companyen e meten saul e segur dins lo dit loch de Sent Luri. E açò no mudets si a Nós cobeejats servir.

Data en Castell de Càller, a .XXIII. dies de juny en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor .M.CCC.L. cinch. Subscripsit Guillelmus.

Al feel nostre Turbani de Castres, maior de Serramano.

Johannes Egidii mandato regis facto per nobilem Johannem Eximini de Urrea, consiliarium.

5

1355, maig 2. València.

Fragment d'un informe de l'infant Pere, lloctinent general, al rei en el que, entre altres coses, fa referència a les dificultats d'acordament de més homes a Catalunya a causa de les males notícies sobre la mala sanitat i les malalties que s'esdevenen a Sardenya.

ACA, C., reg. 1545, ff. 24^r, 25^v —26.

Capítols de la missatgeria per la qual són trameses al senyor rey de part del senyor infant En Pere, En Bernat Sort, cavaller, conseller del dit senyor, e En Bertran de Pinós, scrivà del dit senyor rey. Examinavit Romeus.

<...> [*marginal*: .XVIII.] Ítem per ço que pus yvaçosament e pus presta hom posqués haver aquelles companyes qui són necessàries, segons que·l senyor rey demana, ha aemprats e fets aemprar lo dit senyor infant los richs hòmens de Cathalunya e alguns altres qui volguessen fer acordar alguns hòmens en lurs lochs al sou del senyor rey per anar en Sardenya e que d'açò volguessen fer alguna força e compulsió per honor e servey del senyor rey, per ço que·l dit senyor rey hagués abans compliment de les companyes que ha necessàries, e tots han dit de no de forçar algú car entenen que no ho puxen ne ho dejen fer. E dien que si ho començaven en algun de lurs lochs que tantost fogirien tots quants n'an, con les gents sien fort esporidides totes d'aquests affers, axí per la mala sanitat de la terra que han entesa con per les gents qui·y són mortes en aquest viatge, de les quals moltes són stades mortes segons que·ls dien per fam e desayre, con encara per les gents que·i són deçà tornades, moltes malaltes, de les quals partida n'a mortes e altres són encara malaltes que no són poguts curar. Examinavit Romeus.

[*marginal*: .XVIII.] Ítem ha fetes posar taules per acordar en Barchinona, en València e en altres lochs de Cathalunya e per les dites rahons e per dupte que han les gents de no ésser retenguts per romanir en Sardenya a penes null hom s'i vol acordar, ans ne fugen molts dels lochs reals per dupte que han d'ésser forçats d'anar en la dita armada. Examinavit Romeus. <...>

6

1354, set. 26. Setge de l'Alguer.

El rei comunica a la família reial i als funcionaris de la península el seu restabliment, admetent l'existència de malalties epidèmiques però insistint en disculpar la sanitat de l'illa.

ACA, C., reg. 1465, f. 120 r.-v.

(Citada i no transcrita per R. GUBERN, *Epistolari de Pere III*, vol. I, Barcelona 1955, p. 117).

Lo Rey d'Aragó.

Reyna molt alta a Nós cara axí com a mare.

Per tal que per fama sovén contrària a viritat no puxats de Nós concebre ço que no és, vos fem saber que Nós, axí com és natural cosa a tot hom adés ésser san adés malalt, havem haüdes .VII. excessions de febra, de la qual, merçè de Nostre Senyor, som gorits, axí que som en nostra plena sanitat segons que d'abans érem. E no us pensets que aquesta malaltia nos sia estada venguda par mala sanitat d'esta terra, car fem-vos certs que jassia que hic haia haüdes malalties e morts, emperò no entenem que haia part en lo món on tan longament haguéssem osteiat que no y hagués haüdes més malalties e més morts. E açò us deïm per la fama que hauran mesa aquells qui d'açí són partits de Nós, jassia ab nostra llicència, emperò per lur gran viltat, qui de Nós partir no's dègran.

Dada en lo setge del Alguer, a .XXVI. dies de septembre en l'any de la Nativitat de Nostre Senyor mille .CCC.LIIII. Rex Petrus.

Fuit missa regine de Pedralbes.

Similes fuerunt facte infrascriptis: Duci Gerunde | Infanti Petro | Infanti Raimundo Berengario | Infantissabus | Archiepiscopo Terrachone | Episcopo Valencie | Comitisse Urgelli | Magistro Montesie | Gubernatori Aragonum | Juratis et probis hominibus Cesarauguste | Consilio Barchinone | Consiliariis Barchinone | Juratis et probis hominibus Valencie [per. Perpiniàn] | Gubernatori Rossilionis | Gubernatori Valencie | Juratis et probis hominibus civitatis Valencie.

Predictae littere fuerunt tradite Francisco Fuxi, scriptori, secretario regio.

7

1355, maig. [Sardenya]

Fragment d'un albarà fet a Sardenya pel sots-tresorer de la reina, Jaume de Sos, al cambrer major d'aquella, que inclou, entre d'altres, el pagament realitzat a Guillem Metge, apotecari de Barcelona, pare de Bernat Metge, per diversos medicaments.

ACA, MR., vol. 466, f. 77^v

<...> Ítem per .XVII. lib. .III. onzes de conserva de diacitron, per .VI. lib. de màstech, per .VI. lib. d'encens, per .VI. lib. de clesa, per .VI. lib. de benalbum, que compre d'En Guillem Metge, especiayre de Barcelona, a ops de la dita Sra., ço és, la dita conserva a rahó de .VI. sol. la lib., lo màstech a rahó de .VIII. sol., l'encens a rahó de .VI. sol., la clesa a rahó de .XV. dnr., lo bonalbum a rahó de .II. sol. la lib., que fan per tot, ab .X. sol. que costa .I. pot e .VI. capsas en què vingueren les dites coses, e ab .XXV. sol. que costaren e mil agules d'apuntar mantell e dos mille d'altres agules d'apuntar e ab altres messions que havia fetes en fer venir les damunt dites coses ——. .CCCXXII. sol. .VIII. dnr.
<...>

8

1355, agost 12. Castell de Càller.

Pere des Bosch, escrivà de ració del rei, informa Pere de Màrgens, sotstresorer d'aquell, del que és degut en concepte de sou a Bernat çà Riera, cirurgià del rei, per l'exercici del seu ofici a Sardenya.

ACA, MR., vol. 885, f. 119^v

Maestre Bernat çà Riera

An Pere de Màrgens, *et cetera*. Fas-vos saber que a maestre Bernat çà Riera, metge e sirurgià de Casa del Senyor Rey, són degudes les quantitats dejús scrites per lo sou de .I. dia lo qual ha per dret de son ofici per rahó dels cavalls armats e alforrats que les persones dejús contengudes tenenen [*sic*] en servey del Senyor Rey en la islla [*sic*] de Sardenya, los quals són ara en lo regne de Lacudor. És assaber, an Pero Exeméneç de Sant Pere, de la companya del comte de Luna, per sou de .XXXVI. cavalls armats, .CCXVI. sol.; item an Dominguo López Sabestià, per .III. cavalls armats, .XVIII. sol.; item an Garsia d'Abel, per .II. cavalls armats, .XII. sol.; item an Gil de Tudela, an Bernat Maguesa, an Arnau Pinyol, an Berenguer Siquer, an Pere Selva, que són .V. persones, a cascú per .I. cavall armat .VI. sol., que fan .XXX.; item an Jacme Barrat e an Bernat de Guimarà, a cascun per .II. cavalls armats .XII. sol., que fan .XXIII.

sol.; item an Francesch Lombart, per .I. cavall armat .VII. alforrats, .XXXIII. sol.; item an Benedicto Sánchez, per .III. cavalls alforrats, .XII. sol.; item an Johan Sánchez d'Ubeda, per .VIII. cavalls alforrats, .XVI. sol.; item an Alfonso López, per .I. cavall alforrat, .VIII. sol.; item an Gotardies de Santdoval, per .VI. cavalls armats, .XXXVI. sol. Les quals quantitats damunt dites al dit mestre Bernat degudes són en suma *quadringenti duo solidi barchinonenses*. Scrit en Castell de Càller, .XIII. dies del mes d'agost anno a Nativitate Domini millesimo .CCC°.L°. quinto.

[*marginal: scriptum traditum*]

Agraïments: a Jaume Riera i Sans la seva ajuda en la transcripció dels documents i a Josep Perarnau i Espelt la revisió de les transcripcions de l'Apèndix.

Nota: Un resum d'aquest treball ha estat presentat al XIVe Congrés d'Història de la Corona d'Aragó (Sàsser-l'Alguer, 19-24 maig, 1990).